

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

БОРИСОВ ІГОР ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

УДК 346.7: 336.71

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ
ЯК УЧАСНИКІВ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**

12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор **Задихайло Дмитро Вітольдович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри господарського права.

Офіційні опоненти:

- доктор юридичних наук, професор **Устименко Володимир Анатолійович**, Інститут економіко-правових досліджень НАН України, директор, член-кореспондент НАПрН України;

- кандидат юридичних наук **Усатий Віталій Олександрович**, господарський суд Харківської області, голова суду.

Захист відбудеться 30 січня 2017 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 29 грудня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми обумовлена динамічністю процесів, які останнім часом спостерігаються на ринку фінансових послуг, розширенням та ускладненням фінансових відносин на ньому, що вимагає комплексного та системного вивчення його інституційної структури, зокрема, правового статусу фінансових установ, організаційно-правових форм, в яких вони можуть створюватися і функціонувати, а також визначення тих економіко-правових вимог, які з метою покращення загальної ситуації на цьому ринку держава висуває до їх діяльності. Фінансові установи являються центром економічних інтересів не тільки держави, створюючи основу її фінансової системи, але й економіко-правових інтересів інших учасників ринку фінансових послуг, зокрема, інвесторів, до яких відносяться ті суб'єкти, котрі вкладають власні та залучені кошти в об'єкти інвестування або безпосередньо, або за посередництвом фінансових установ. Враховуючи те, що зазначені проблеми на сьогоднішній час ще не стали предметом глибокого теоретичного розгляду та аналізу з позиції правозастосування, дослідження проблем сутнісного розуміння змісту поняття організаційно-правових форм фінансових установ є вкрай потрібним. До того ж їх вирішення дасть змогу на теоретичному рівні оновити підходи до структурних елементів та детермінант, що забезпечують моделювання не тільки організаційно-правових форм фінансових установ, а також їх правових засобів гармонізації різних, іноді суперечливих інтересів учасників ринку фінансових послуг.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження, на яку спирався автор, обґрунтовуючи зроблені висновки, склали праці таких вітчизняних і закордонних вчених, як О.А. Беляневич, О.М. Вінник, О.Ю. Бакаєва, Д.В. Задихайло, Ю.М. Жорнокуй, О.Р. Кібенко, О.В. Кологойда, Н.Н. Косенко, В.Н. Козлова, К.О. Кочергіна, І.М. Кучеренко, А.Я. Курбатова, К.В. Масляєва, В.С. Мілаш, Н.О. Погодіна, В.В. Поєдинок, О.П. Подцерковний, В.І. Полюхович, Н.О. Славова, О.П. Суц, Ю.О. Тихомиров, В.А. Усатий, В.А. Устименко, І.В. Фархутдінов, В.М. Шелудько, В.С. Щербина та інших вчених.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах державної цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (номер державної реєстрації 0111U000962).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (протокол № 8 від 16.02.2006 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є наукова розробка юридичної конструкції організаційно-правових форм фінансових установ на ринку фінансових послуг як правового механізму узгодження економіко-правових інтересів основних учасників цього ринку.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання дисертації:

- розкрити стан правового регулювання ринку фінансових послуг в Україні в аспекті законодавчих вимог до організаційно-правових форм фінансових установ;
- установити основних учасників ринку фінансових послуг та здійснити їх класифікацію на підставі тих функцій, які вони виконують на цьому ринку;
- визначити та систематизувати економіко-правові вимоги, що передбачені чинним законодавством України відносно фінансових установ;
- здійснити аналіз та визначити особливості організаційно-правових форм фінансових установ як окремих учасників ринку фінансових послуг;
- встановити структуру організаційно-правових форм фінансових установ на підставі аналізу її елементів як правових засобів реалізації економіко-правових інтересів учасників ринку фінансових послуг;
- з'ясувати у структурі організаційно-правових форм фінансових установ правові засоби реалізації інтересів як засновників/учасників, так й інших учасників ринку фінансових послуг (інвесторів та реципієнтів);
- сформулювати науково-теоретичні та практичні висновки і пропозиції методологічного характеру щодо правових засобів у структурі організаційно-правових форм фінансових установ, які спрямовані на реалізацію інтересів учасників ринку фінансових послуг.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері господарювання, які складаються між учасниками ринку фінансових послуг у зв'язку зі створенням та діяльністю фінансових установ у визначених законом організаційно-правових формах.

Предметом дослідження є організаційно-правові форми фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема, історико-правового, діалектичного, системного аналізу та синтезу, формально-логічного, системно-структурного, порівняльно-правового, методу правового моделювання. Так, історико-правовий і діалектичний метод застосовувались у процесі дослідження становлення й розвитку ринку фінансових послуг та фінансових установ. Метод системного аналізу та синтезу був покладений в основу визначення структури та елементів організаційно-правової форми фінансових установ. За допомогою формально-логічного методу було проаналізовано визначення понять «організаційно-правова форма», «фінансова послуга», «фінансова установа», а також вивчено існуючі науково-теоретичні погляди щодо змісту та особливостей зазначених понять. Системно-структурний метод дозволив визначити місце фінансових установ серед учасників ринку фінансових послуг, а також співвідношення елементів організаційно-правових форм різних фінансових установ. Порівняльно-

правовий метод застосовувався для розкриття особливостей структури організаційно-правових форм окремих фінансових установ у порівнянні з структурою базових організаційно-правових форм юридичних осіб. Метод правового моделювання використано при обґрунтуванні пропозицій щодо удосконалення законодавства стосовно правового статусу та організаційно-правових форм фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг.

Комплексний підхід у поєднанні з діалектичним методом дослідження дозволили всебічно розглянути зміст юридичної конструкції організаційно-правових форм фінансових установ як правового механізму узгодження економіко-правових інтересів учасників ринку фінансових послуг.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших в науці господарського права України монографічних праць, присвячених організаційно-правовим формам фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг шляхом визначення вимог до них та особливостей їх структури залежно від економіко-правових інтересів учасників цього ринку. У результаті проведеного дослідження автором одержано й сформульовано ряд наукових положень, висновків та пропозицій, котрі й виносяться на захист.

Уперше:

1. Визначено, що фінансові установи – учасники ринку фінансових послуг створюються та функціонують у «модифікованих» («ускладнених») організаційно-правових формах, які виникають шляхом включення до структури основних елементів базових організаційно-правових форм юридичних осіб додаткових, функціональних правових засобів, що відбивають спеціальні вимоги до відповідних видів юридичних осіб залежно від економіко-правових інтересів їх засновників/учасників.

2. Розкрито особливості базових та модифікованих (ускладнених) організаційно-правових форм юридичних осіб. Структура базових організаційно-правових форм юридичних осіб складається з системи правових засобів задоволення основних потреб (інтересів) їх засновників/учасників у: а) власності, б) управлінні та в) контролі над майном, переданим засновниками для формування статутного капіталу юридичної особи, які зумовлені економічною характеристикою майнової основи суб'єктів господарювання як капіталу-власності, капіталу-функції та інвестиційного (позичкового) капіталу.

3. Доведено, що основні потреби (інтереси) засновників/учасників відбиваються в структурі «базових» організаційно-правових форм юридичних осіб, які визначені у Цивільному кодексі України та окремих спеціальних законодавчих актах. Мінімальна та достатня структура організаційно-правової форми фінансової установи, що відбиває організаційно-економічні потреби її засновників/учасників – тріаду «власність-управління-контроль», складається з таких елементів: (1) порядок створення, реорганізації та ліквідації юридичної особи; (2) правовий статус

її засновників та учасників; (3) система органів фінансової установи; (4) правовий режим майна; (5) розподіл відповідальності між засновниками та фінансовою установою.

4. Обґрунтовано, що функціональні правові засоби організаційно-правових форм юридичних осіб на ринку фінансових послуг зумовлені необхідністю дотримання в процесі їх діяльності таких спеціальних (функціональних) вимог: до порядку та структури формування статутного капіталу; до правового статусу, матеріального забезпечення та репутації засновників/учасників суб'єкту господарювання; до системи управління із створенням спеціальних органів та порядку реалізації господарської компетенції; до умов відповідальності та її розподілу між засновниками та юридичною особою тощо.

5. Висунуто і обґрунтовано тезу, що спеціальні (функціональні) вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ відбивають інтереси власності, управління та контролю не тільки з боку їх засновників/учасників, але також й інших учасників ринку фінансових послуг (інвесторів та реципієнтів). Зазначені вимоги спрямовані на мінімізацію ризиків, пов'язаних з використанням капіталу, у тому числі, інвестиційного, та визначають «ускладнену», «модифіковану» структуру організаційно-правових форм фінансових установ.

6. Визначено функціональні правові засоби організаційно-правової форми корпоративних інвестиційних фондів, в яких відбиваються майнові інтереси засновників та учасників, а саме: а) спеціалізація у межах виключної господарської правоздатності; б) додаткові (розширені) економіко-правові вимоги до складу майна та вимога щодо виключно грошової форми статутного капіталу; в) обов'язок прийняття регламенту як локального нормативно-правового акту, що регулює інвестиційну діяльність корпоративного інвестиційного фонду; г) дволанкова система органів управління із перенесенням функцій виконавчого органу на третю особу – компанію з управління активами.

7. Визначені функціональні правові засоби організаційно-правових форм компаній з управління активами (акціонерного товариства та товариства з обмеженою відповідальністю): а) додаткові вимоги до розміру та структури майна, що виступають правовими засобами гарантування дотримання майнових інтересів інвесторів інститутів спільного інвестування; б) обмеження (заборони) при реалізації компанією з управління активами виключної господарської правоздатності з метою недопущення виникнення конфлікту інтересів між нею й інвесторами та зловживанням з боку компанії з управління активами повноваженнями управління.

8. Визначено функціональні правові засоби організаційно-правової форми недержаних пенсійних фондів: (а) триланковий суб'єктний склад: засновники, учасники та вкладники, – де вкладники, будучи первинними інвесторами, виконують функції акумуляції пенсійних активів з метою наступної їх виплати учасникам (реципієнтам); (б) відсутність у вкладників корпоративних прав або інших прав, пов'язаних з одержанням прибутку; (в) право власності на пенсійні активи

визнано за учасниками фонду з метою задоволення їх майнового інтересу щодо фінансового забезпечення у майбутньому; (г) закріплення за органами недержавного пенсійного фонду (радою та зборами засновників) тільки контрольних повноважень; (д) передача управлінських повноважень іншим професійним учасникам ринку фінансових послуг.

Удосконалено:

1. Положення щодо економіко-правових вимог, які встановлено чинним законодавством до фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг, та здійснено їх класифікацію на основні та додаткові з їх внутрішньою систематизацією.

2. Визначення основних економіко-правових вимог до фінансових установ як закріплених в нормативно-правових актах імперативних приписів щодо їх правового статусу, які відбивають виключний характер їх господарської правосуб'єктності, та висуваються чинним законодавством як обов'язкові для дотримання на етапі створення та на початку діяльності фінансової установи як фінансового посередника, та додаткових економіко-правових вимог як встановлених нормативно-правовими актами приписів обмежувального характеру, що висуваються до їх діяльності під час надання ними фінансових послуг.

3. Положення, що поряд з основними вимогами дотримання додаткових вимог є обов'язковою умовою функціонування професійних посередників на ринку фінансових послуг, хоча порівняно з основними вимогами, вони не носять установчого характеру.

4. Положення, що публічний інтерес правового характеру завжди втілений в положеннях нормативно-правових актів, які має бути дотримано в ході створення, функціонування та припинення учасників ринку фінансових послуг, а публічний економічний інтерес, будучи спрямованим на ефективне та стабільне функціонування національної економічної системи держави, реалізується шляхом встановлення реєстраційних, ліцензійних та функціональних економіко-правових вимог до учасників ринку фінансових послуг у межах виконання регулюючої, контролюючої та організаційної функцій держави. Роль публічних інтересів у моделюванні організаційно-правових форм фінансових установ, у разі якщо держава чи територіальна громада не виступають їх засновниками/учасниками, носить загальний характер і тільки опосередковано впливає на особливості структури елементів організаційно-правової форми фінансових установ.

5. Положення, що кредитна спілка належить до організаційно-правової форми кооперативів із спеціальною господарською правоздатністю, виключним видом діяльності якої є надання визначених законом фінансових послуг її членам.

6. Положення, що особливості майнових інтересів засновників та членів кредитних спілок, які носять інвестиційний характер, відбиваються в додаткових функціональних правових засобах, котрі використовуються в елементах організаційно-правових форм кооперативів: а) виникнення статусу її члена з моменту внесення обов'язкового пайового вкладу, а не прийняття рішення

загальними зборами щодо членства; б) правомочність члена кредитної спілки на одержання від кредитної спілки кредитів; в) спеціальний орган в системі управління – кредитний орган, діяльність якого спрямовано на ефективне розпорядження залученим від членів капіталом та на реалізацію права членів в отриманні кредитних коштів від самої спілки; г) додаткові вимоги щодо структури майна, яка включає всі типи капіталу (капіталу-власності, капіталу-функції та позичкового капіталу).

Набули подальшого розвитку:

1. Класифікація фінансових установ за критерієм функцій, які вони виконують на ринку фінансових послуг, на: 1) фінансових посередників, які водночас виступають інвесторами фінансових активів і діяльність яких носить інвестиційний та інфраструктурний характер, та 2) фінансових посередників, які виконують допоміжні функції, пов'язані з обслуговуванням руху фінансових активів під час їх акумуляції та перерозподілу у ході надання фінансових послуг. Від них слід відмежовувати інших суб'єктів господарювання (юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), які хоча і входять до інфраструктури цього ринку, але не мають статусу фінансових установ.

2. Аргументація, що суттєві розбіжності між видами фінансових установ, які створюються тільки в тій організаційно-правовій формі, що встановлена спеціальним законодавством, і які можуть бути як непідприємницькими, так і підприємницькими структурами, юридичними особами як публічного, так і приватного права, не дають можливості визнати установу організаційно-правовою (організаційною) формою юридичних осіб – учасників ринку фінансових послуг.

3. Положення про особливості такого елемента організаційно-правової форми пайового інвестиційного фонду як «правовий статус її засновників та учасників», що полягає у дисбалансі повноважень між засновником та учасниками в аспекті власності та управління, а саме: відсутність передачі засновником компанії з управління активами майна для формування такого фонду.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що правовий аналіз, який містить дисертація, її основні положення й висновки визначають систему економіко-правових вимог та особливості структури організаційно-правових форм фінансових установ залежно від інтересів учасників ринку фінансових послуг.

Одержані результати дослідження можуть бути використані: а) у науково-дослідницькій роботі – як підґрунтя для подальших наукових розробок у сфері господарювання; б) у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал при вдосконаленні законодавства з питань регулювання ринків фінансових послуг; в) у правозастосовній діяльності – для правильного й одноманітного застосування положень чинного законодавства і подолання прогалин та колізій, що виникають при функціонуванні фінансових установ різних організаційно-правових форм

учасників на ринку фінансових послуг; г) у навчальному процесі – для підготовки навчальної та науково-методичної літератури з навчальної дисципліни «Господарське право», а також при її викладанні.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, обговорювалися та були схвалені на засіданні кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також були оприлюднені на таких науково-практичних конференціях і круглих столах: «Осінні юридичні читання» (12-13 листопада 2008 р., м. Харків); «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства» (16 березня 2012 р., м. Харків); «Актуальні питання публічного та приватного права» (3 жовтня 2012 р., м. Запоріжжя); «Правовий порядок у підприємницьких відносинах: засоби забезпечення» (11 квітня 2014 р., м. Київ); «Актуальні проблеми приватного права» (27 лютого 2015 р., м. Харків,); «Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах» (26 травня 2015 р., м. Харків); «Актуальні проблеми приватного права» (19 лютого 2016 р., м. Харків).

Публікації. За темою дисертації опубліковано тринадцять наукових публікацій, серед яких п'ять статей – у фахових наукових виданнях України, одна – у зарубіжному виданні, тези семи наукових доповідей на конференціях і круглих столах.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел із 245 найменувань. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з них основного тексту – 183 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми наукового дослідження; ступінь дослідженості проблематики; визначаються мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження; викладені методологічна та теоретична основи роботи; формулюються основні положення, що відображають наукову новизну одержаних результатів; відомості про їх апробацію та публікації автором основних положень дослідження; розкривається теоретичне та практичне значення роботи.

Розділ 1. «Економіко-правова характеристика ринку фінансових послуг» складається із трьох підрозділів, у яких дається економіко-правова характеристика цього ринку, розкриваються функціональні економіко-правові системні вимоги до його учасників, а також загальні та спеціальні функціональні вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ як його учасників.

У підрозділі 1.1. *«Стан і тенденції законодавчого регулювання діяльності учасників ринку*

фінансових послуг» здійснено критичний аналіз національного законодавства в сфері надання фінансових послуг. Визначено, що до ринків фінансових послуг відносяться ринки банківських, страхових, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інші види ринків, що забезпечують обіг фінансових активів. Таким чином, фінансові послуги охоплюють банківські, страхові, інвестиційні послуги, послуги на ринку цінних паперів та послуги, що надаються фінансовими організаціями на інших видах ринків, забезпечуючи обіг фінансових активів.

Легальне визначення фінансової послуги, що міститься в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», дає можливість виділити її конститутивні ознаки, зокрема, пов'язаність надання такої послуги зі здійсненням фінансового посередництва, а також надання її спеціальним суб'єктом – фінансовою установою.

Зазначено, що залежно від тих функцій, які виконують фінансові установи на ринку фінансових послуг, їх можна поділити на дві основні групи: 1) фінансові посередники, діяльність яких носить інвестиційний та інфраструктурний характер, оскільки водночас вони виступають й інвесторами фінансових активів, та 2) фінансові посередники, які виконують допоміжні функції (торговці цінними паперами, валютні біржі, депозитарії, клірингові установи та ін.). Від них відмежовуються інші суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи-підприємці), які хоча і входять до інфраструктури фінансового ринку і надають посередницькі послуги (консультативні, експертно-інформаційні, послуги, що пов'язані з підготовкою, укладенням та виконанням (супроводженням) договорів про надання фінансових послуг), але не мають статусу фінансових установ.

У підрозділі 1.2. «Функціональні економіко-правові системні вимоги до суб'єктів ринку фінансових послуг» запропоновано виділяти основні і додаткові (супутні) економіко-правові вимоги до фінансових установ як суб'єктів ринку фінансових послуг. Основні вимоги – це закріплені в нормативних актах імперативні приписи щодо правового статусу фінансових установ, які відбивають виключний характер їх господарської діяльності. Вони висуваються чинним законодавством як обов'язкові для дотримання на етапі створення та початку діяльності фінансової установи як фінансового посередника. До них відносяться наступні вимоги: (а) до організаційно-правової форми фінансової установи, (б) реєстраційні та (в) ліцензійні. Додаткові вимоги – це встановлені нормативно-правовими актами приписи, що висуваються до діяльності фінансових установ під час надання ними фінансових послуг, зокрема, щодо (а) обліку та звітності; (б) проведення аудиту; (в) здійснення фінансового моніторингу; (г) управління ризиками; (д) інформаційного забезпечення.

Вихідними засадами у встановленні правового статусу фінансових устав визнається: 1) створення їх тільки в тій організаційно-правовій формі, яка встановлена спеціальним законом; 2) набуття юридичною особою статусу фінансової установи тільки після внесення щодо неї запису

до Державного реєстру фінансових установ, підтвердженням чого є видача відповідного свідоцтва про реєстрацію. Разом із тим для окремих видів фінансових установ, зокрема страхових компаній, встановлений ще й обов'язок попередньої реєстрації в реєстрі страховиків. У разі якщо відповідно до закону надання тих чи інших фінансових послуг потребує ліцензування, фінансова установа має право на їх здійснення лише після отримання нею відповідних ліцензій.

Аналіз нормативно-правових положень, які містять вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ, дає можливість стверджувати, що останні можуть бути корпоративного, унітарного та кооперативного типу.

Звернено увагу на те, що суттєві розбіжності між видами фінансових установ, які створюються тільки в тій організаційно-правовій формі, що встановлена спеціальним законодавством і які можуть бути як непідприємницькими, так і підприємницькими структурами, юридичними особами як публічного, так і приватного права, не дає можливості визнати установу організаційно-правовою формою юридичних осіб – учасників ринку фінансових послуг. До того ж законодавством не виключається можливість надання окремих фінансових послуг юридичними особами, які за своїм правовим статусом не являються фінансовими установами, зокрема ломбардами, лізинговими компаніями, довірчими товариствами.

У підрозділі 1.3. «Загальні та спеціальні функціональні вимоги до організаційно-правових форм суб'єктів ринку фінансових послуг» розвинута точка зору, що організаційно-правова форма фінансових установ – це правовий механізм узгодження економіко-правових інтересів основних учасників ринку фінансових послуг.

Зазначено, що структура базової організаційно-правової форми юридичної особи залежить від правових засобів, які спрямовані на задоволення основних інтересів їх засновників/учасників у: власності, управлінні та контролі над майном, переданим ними для формування статутного капіталу юридичної особи. Зазначені інтереси отримують «проекцію» у структурі організаційно-правової форми юридичних осіб, яка складається з наступних елементів: порядок створення, реорганізації та ліквідації; правовий статус засновників та учасників; система органів управління; правовий режим майна; розподіл відповідальності між засновниками та юридичною особою.

Обґрунтовано, що фінансові установи на ринку фінансових послуг функціонують в «модифікованих» (ускладнених) організаційно-правових формах, які утворюються шляхом включення до структури основних елементів базових організаційно-правових форм «функціональних» правових засобів, що відбивають спеціальні вимоги до фінансової установи, зокрема до порядку та структури формування її статутного капіталу, до правового статусу матеріального забезпечення та репутації її засновників/учасників, до системи управління із створенням спеціальних органів та порядку реалізації господарської компетенції, до умов відповідальності та її розподілу між засновниками та фінансовою установою тощо. Спеціальні

(функціональні) вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ відбивають інтереси власності, управління та контролю не тільки з боку засновників/учасників цих установ, але й інших учасників ринку фінансових послуг (інвесторів та реципієнтів). Однак, приватні економіко-правові інтереси різних груп учасників ринку фінансових послуг носять різnorідний характер і неоднаково впливають на формування особливостей елементів організаційно-правових форм фінансових установ.

Варіативність поєднання загальних і функціональних правових засобів (вимог) визначає диференціацію організаційно-правових форм фінансових установ.

Розділ 2. «Особливості організаційно-правових форм суб'єктів ринку фінансових послуг» складається із чотирьох підрозділів, присвячених дослідженню особливостей організаційно-правових форм окремих фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг, а саме кредитних спілок, інститутів спільного інвестування (корпоративних і пайових інвестиційних фондів), компаній з управління активами, а також недержавних пенсійних фондів.

У підрозділі 2.1. *«Організаційно-правова форма кредитних спілок»* доводиться, що вони відносяться до фінансових установ кооперативного типу, належать до організаційно-правових форм кооперативів із спеціальною господарською правоздатністю, виключним видом діяльності яких є надання визначених законом фінансових послуг їх членам. Особливості майнових інтересів засновників та членів кредитних спілок, які носять інвестиційний характер, відбиваються в додаткових функціональних правових засобах.

В організаційно-правовій формі кредитної спілки модифікуються певні елементи організаційно-правової форми кооперативу, що проявляється у наступному: виникнення у фізичної особи статусу члена кредитної спілки із моменту внесення обов'язкового пайового вкладу; наявність серед прав членів («пайових прав») повноважень на одержання від кредитної спілки кредитів; наявність в системі управління спеціального органу – кредитного органу, діяльність якого спрямована на ефективне розпорядження залученим від її членів капіталом та на реалізацію права членів на отримання кредитних коштів від кредитної спілки; особлива структура майна, яка включає не тільки майно, що відбиває особливості правового титулу функціонального капіталу, але й яке використовується при наданні фінансових послуг тощо.

У підрозділі 2.2. *«Організаційно-правова форма інститутів спільного інвестування»* визначено, що фінансові установи корпоративного типу створюються у формі господарських товариств. Корпоративні інвестиційні фонди створюються у формі акціонерного товариства, акції якого підлягають приватному розміщенню. Разом із тим зазначено, що відповідно до Законів України «Про інститути спільного інвестування» (ч. 2 ст. 3) та «Про акціонерні товариства» (ч. 5 ст. 1) законодавство про акціонерні товариства не застосовується до регулювання діяльності зазначених фондів, а це створює ситуацію законодавчої невизначеності відносно відповідності

організаційно-правової форми, в якій вони існують, формі акціонерного товариства. До того ж, на відміну від інших юридичних осіб корпоративного типу, в структурі органів управління цього фонду відсутній виконавчий орган, тобто структура його управління є «дволанковою».

Встановлення економіко-правових вимог до майна (активів) корпоративного інвестиційного фонду виступає правовим засобом у такому елементі організаційно-правової форми, як «правовий режим майна», що спрямований на задоволення таких інтересів інвесторів, як формування ліквідної матеріальної бази для здійснення спільного інвестування фонду, що є фундаментом його прибутковості; зниження та диверсифікація ризиків інвестування для інвесторів, гарантування ефективного вкладення сформованих активів фонду.

Щодо пайових інвестиційних фондів, то вони характеризуються як квазісуб'єкти господарювання, що мають неповну (часткову) правосуб'єктність. Не набуваючи статусу юридичної особи, вони виступають у господарському обороті відокремлено від інших суб'єктів з використанням корпоративних механізмів формування капіталу із випуском цінних паперів та мають майнову відокремленість від компанії з управління активами, яка виконує функції управління щодо них. Між фондом та засновником відносини щодо капіталу-власності не виникають. Інвесторами фонду виступають його учасники шляхом придбання інвестиційних сертифікатів та формування активів. Проте, вони, незважаючи на належність їм капіталу-власності, не мають права впливати на здійснення управління цим фондом, а це свідчить про те, що у структурі цього фонду існує наявний «розрив» у суб'єктному складі щодо приналежності потреб власності та управління. Разом із тим відсутність в учасників повноважень з управління фондом компенсується наявністю в них права контролю за використанням їх майна у його інвестиційній діяльності. Учасник як інвестор має можливість регулярного доступу до інформації про роботу фонду та компанії з управління активами, а також про вартість і структуру активів фонду.

У підрозділі 2.3. «*Організаційно-правова форма компанії з управління активами*» зазначено, що вони створюються у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Проте на ринку фінансових послуг ці структури не є інвесторами, а відносяться до «чистих» посередників, предметом діяльності яких є професійна діяльність з управління активами інституційних інвесторів. Крізь призму системи інтересів як власних, так і інтересів фондів, управління якими такі компанії здійснюють, вони виконують дві основні функції: 1) управління корпоративним інвестиційним фондом з фактичним виконанням функцій його виконавчого органу й 2) ініціювання створення пайового інвестиційного фонду та управління ним.

У підрозділі 2.4. «*Організаційно-правова форма недержавних пенсійних фондів*» визначено, що особливий набір структури елементів організаційно-правової форми недержавного пенсійного фонду зумовлюється його діяльністю, а саме накопиченням пенсійних коштів та здійсненням

пенсійних виплат учасникам цього фонду. Цей фонд, як і інші фінансові установи, відзначається виключним характером господарської правоздатності. Однак мета діяльності таких фондів не носить підприємницького, комерційного характеру, оскільки припускає розподіл доходу від інвестування на користь учасників (отримувачів) пенсійних виплат, що дозволяє визнати недержавний пенсійний фонд невідприємницьким товариством.

Для організаційно-правової форми недержавних пенсійних фондів властива така особливість як відокремлення правового статусу його засновників та учасників, а також наявність третьої обов'язкової групи суб'єктів – вкладників – осіб, які сплачують пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування грошових коштів до фонду відповідно до умов пенсійного контракту та закону.

Система управління недержавних пенсійних фондів свідчить про чіткий розподіл функцій управління та контролю в них. Органи фонду – рада та збори засновників – фактично наділені контрольними повноваженнями, які дозволяють забезпечувати збереження та цільове використання його активів. Їх управлінські повноваження обмежені питаннями укладення від імені фонду договорів з адміністратором, компанією з управління активами, зберігачем, аудитором пенсійного фонду. Функції з управління активами недержавного пенсійного фонду «делеговані» третім особам, які здійснюють професійну діяльність на ринку фінансових послуг, що носить посередницький характер.

Функціональна спрямованість створення та діяльності цих фондів відбивається в додаткових функціональних правових засобах окремих елементів його організаційно-правової форми, а саме: триланковий суб'єктний склад: засновники, учасники та вкладники, в який «введено» отримувачів пенсійних виплат як реципієнтів інвестиційних активів; відсутність у вкладників корпоративних прав або інших прав, пов'язаних з одержанням прибутку; закріплення за органами фонду тільки контрольних повноважень та виконання управлінських повноважень іншими професійними учасниками ринку фінансових послуг.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення та запропоноване вирішення наукового завдання, що полягає у розробці юридичної конструкції організаційно-правових форм фінансових установ на ринку фінансових послуг як правового механізму узгодження економіко-правових інтересів основних учасників цього ринку.

На підставі проведеного дисертаційного дослідження сформульовано наступні висновки.

1. Системоутворююча роль у формуванні особливостей організаційно-правових форм фінансових установ відводиться публічним та приватним економіко-правовим інтересам учасників правовідносин, які виникають на ринку фінансових послуг. Сукупність цих інтересів детермінує

ту чи іншу організаційно-правову форму фінансової установи.

2. Роль публічних інтересів у моделюванні організаційно-правових форм фінансових установ, у разі якщо держава чи територіальна громада не виступають їх засновниками/учасниками, носить загальний характер і тільки опосередковано впливає на особливості структури елементів організаційно-правової форми фінансових установ.

3. Приватні економіко-правові інтереси на ринку фінансових послуг розподіляються на групи залежно від суб'єктів, які є їх носіями, тобто на інтереси: індивідуальних інвесторів, колективних інвесторів (в тому числі тих фінансових посередників – фінансових установ, які здійснюють й інвестиційну діяльність), реципієнтів та фінансових посередників, які виконують на зазначеному ринку допоміжні функції. Характер інтересів зазначених груп осіб носить різнорідний характер та неоднаково впливає на формування особливостей елементів організаційно-правових форм фінансових установ.

4. До вихідних засад встановлення правового статусу фінансових установ віднесено: а) створення їх тільки в тій організаційно-правовій формі, яка встановлена спеціальним законом; б) внесення до Державного реєстру фінансових установ; в) для окремих видів фінансових установ, зокрема страхових компаній, попередня реєстрація у відповідному реєстрі страховиків; г) ліцензування, якщо відповідно до закону надання тих чи інших фінансових послуг потребує цього.

5. Фінансові установи як учасники ринку фінансових послуг створюються в кооперативній, корпоративній та унітарній формах і функціонують в «модифікованих» («ускладнених») організаційно-правових формах.

6. Функціональні правові засоби, що ускладнюють структуру основних елементів базових організаційно-правових форм юридичних осіб, зумовлені необхідністю дотримання в процесі діяльності фінансових установ таких спеціальних (функціональних) вимог: до порядку та структури формування статутного капіталу; до правового статусу, матеріального забезпечення та репутації засновників/учасників суб'єкту господарювання; до системи управління із створенням спеціальних органів і порядку реалізації господарської компетенції; до умов відповідальності та її розподілу між засновниками та юридичною особою.

7. Спеціальні (функціональні) вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ відбивають інтереси власності, управління та контролю не тільки з боку засновників/учасників фінансової установ, але також й інших учасників ринку фінансових послуг (інвесторів та реципієнтів). Однак, приватні економіко-правові інтереси різних груп учасників ринку фінансових послуг носять різнорідний характер і неоднаково впливають на формування особливостей елементів організаційно-правових форм фінансових установ.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Борисов І.В. Фінансові установи як учасники ринку фінансових послуг / І.В. Борисов // Право та інновації: наук.-практ. журн. / редкол.: Ю.Є. Атаманова та ін. – Х.: Право, 2014, – № 4 (8). – С. 97-104.

2. Борисов І.В. Інноваційна діяльність і проблеми інвестування / І.В. Борисов // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 35. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – С. 43-56.

3. Борисов І.В. Захист прав споживачів фінансових послуг / І.В. Борисов // Право та інновації: наук.-практ. журн. / редкол.: Ю.Є. Атаманова та ін. – Х.: Право, 2015. – № 2 (10). – С. 66-72.

4. Борисов І.В. Правове регулювання ринків фінансових послуг / І.В. Борисов // Форум права. – 2015. – № 2. – С. 9-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_2_XX.pdf.

5. Борисов І.В. Економіко-правові вимоги до фінансових установ як суб'єктів ринку фінансових послуг / І.В. Борисов // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 39. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015. – С. 82-100.

Публікація в іноземному фаховому виданні:

6. Борисов І.В. К вопросу об организационно-правовой форме участников рынка финансовых услуг / І.В. Борисов // Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata» («Закон и жизнь», Кишинев, Республика Молдова), 2015. – № 5 (281). – С. 37-41.

Тези доповідей:

7. Борисов І.В. Правовий статус страхових компаній / І.В. Борисов // Осінні юридичні читання: тези доповідей та наукових повідомлень всеукр. наук. конф. молод. вчен., 12-13 листопада 2008 р. / за заг. ред. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 215-216.

8. Борисов І.В. Правовий статус ломбарду як небанківської кредитної організації / І.В. Борисов // Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслової, 16 березня 2012 р. / [редкол.: В.І.Борисова (відп. ред.) та ін.]; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2012. – С. 309-312.

9. Борисов І.В. До питання про узгодженість понять «фінансова установа» і «організаційно-правова форма» юридичної особи / І.В. Борисов // Актуальні питання публічного та приватного

права: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., 3 жовтня 2012 р. / За ред. В.М. Огаренко та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – С. 452-454.

10. Борисов І.В. Саморегульвні організації на фондовому ринку України / І.В. Борисов // Правовий порядок у підприємницьких відносинах: засоби забезпечення: збірник матеріалів круглого столу / за заг. редакцією О.А. Беляневич. м. Київ, 11 квітня 2014 р. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. 2014. – С. 171-176 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0BwuVse3YcpX9SIUyZmtxOUdPZWw/view>

11. Борисов І.В. До проблем інвестування інноваційної діяльності. / І.В. Борисов // Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслова, м. Харків, 27 лютого 2015 р. – Х.: Право, 2015. – С. 272-274.

12. Борисов І.В. Адаптація національного законодавства у сфері регулювання ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу / І.В. Борисов // Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах: зб. наук. пр. (за матеріалами «круглого столу», м. Харків, 26 травня 2015 р.) – С. 152-160.

13. Борисов І.В. Правовий статус фонду гарантування вкладів фізичних осіб / І.В. Борисов // Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В.П. Маслова: м. Харків, 19 лютого 2016 р. – Х.: Право, 2016. – С. 240-244.

АНОТАЦІЯ

Борисов І.В. Організаційно-правові форми фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертація є самостійним і завершеним науковим дослідженням, містить нові теоретично обґрунтовані результати, які в сукупності розв’язують наукове завдання, що полягає у виявленні теоретичних і практичних проблем правового статусу фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг, розробці теоретичних засад моделювання їх організаційно-правових форм та формуванні на їх основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в цій галузі.

Дисертацію присвячено дослідженню юридичної конструкції організаційно-правової форми фінансових установ як правового механізму узгодження економіко-правових інтересів учасників ринку фінансових послуг. Надана економіко-правова характеристика ринку фінансових послуг,

розкриваються функціональні економіко-правові системні вимоги до учасників цього ринку, досліджується організаційно-правова форма як господарсько-правова категорія, розкриваються загальні та спеціальні функціональні вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ, особливості організаційно-правових форм окремих фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг, а саме кредитних спілок, інститутів спільного інвестування (корпоративних і пайових інвестиційного фондів), компаній з управління активами, а також недержавних пенсійних фондів.

Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, зокрема Законів України «Про інститути спільного інвестування», «Про кооперацію», «Про акціонерні товариства»; «Про кредитні спілки».

Ключові слова: ринок фінансових послуг, фінансова установа, базова і модифікована організаційно-правова форма юридичної особи, квазісуб'єкти господарювання, економіко-правові вимоги, функціональні правові засоби задоволення основних потреб засновників/учасників юридичних осіб.

АННОТАЦИЯ

Борисов И.В. Организационно-правовые формы финансовых учреждений как участников рынка финансовых услуг. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических проблем правового статуса финансовых учреждений как участников рынка финансовых услуг, разработке теоретических основ моделирования их организационно-правовых форм и формированию предложений по совершенствованию действующего законодательства в этой сфере.

Юридическая конструкция организационно-правовой формы финансовых учреждений рассмотрена с точки зрения правового механизма согласования экономико-правовых интересов участников рынка финансовых услуг. Приводится экономико-правовая характеристика рынка финансовых услуг, раскрываются функциональные экономико-правовые системные требования, предъявляемые к участникам этого рынка, исследуется организационно-правова форма юридического лица как хозяйственно-правова категория, раскрываются общие и специальные функциональные требования к организационно-правовым формам финансовых учреждений, а также особенности организационно-правовых форм отдельных видов финансовых учреждений, в частности, кредитных союзов, институтов совместного инвестирования (корпоративных и паевых

инвестиционных фондов), компаний по управлению активами, а также негосударственных пенсионных фондов.

Установлено, что финансовые учреждения на рынке финансовых услуг функционируют в «модифицированных» организационно-правовых формах, за счет включения в структуру основных элементов базовых организационно-правовых форм юридических лиц дополнительных, функциональных правовых средств, отражающих специальные требования к конкретному виду финансовых учреждений в зависимости от экономико-правовых интересов участников рынка финансовых услуг. Функциональные правовые средства, влияющие на структуру основных элементов базовых организационно-правовых форм юридических лиц, обусловлены необходимостью соблюдения в процессе деятельности финансовых учреждений специальных (функциональных) требований: к порядку и структуре формирования уставного капитала; к правовому статусу, материальному обеспечению и репутации учредителей/участников субъекта хозяйствования; к системе управления с созданием специальных органов управления и порядка реализации хозяйственной компетенции; к условиям ответственности и ее распределению между учредителями и финансовым учреждением.

На основании правового анализа действующего законодательства Украины и международных нормативно-правовых актов, а также судебной практики сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства, в частности предложения о внесении изменений в Законы Украины «Об институтах совместного инвестирования», «О кооперации», «Об акционерных обществах», «О кредитных союзах».

Ключевые слова: рынок финансовых услуг, финансовое учреждение, базовая и модифицированная организационно-правовая форма юридического лица, квазисубъект хозяйствования, экономико-правовые требования, функциональные правовые средства удовлетворения основных потребностей учредителей/участников юридических лиц.

SUMMARY

Borysov I.V. Organizational Legal Forms of Financial Institutions as Participants to Financial Services Market. – Manuscript.

The Thesis for obtaining Candidate of Juridical Sciences degree, specialty 12.00.04 – commercial law; commercial procedure law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The thesis constitutes an independent and complete treatise that provides new theoretically founded results. The results of the research solve the scientific task which consists in identifying theoretical and practical issues related to legal status of financial institutions as participants of the financial services market. Also the thesis elaborate theoretical foundations of modeling of organizational legal forms of

financial institutions and provides on the basis thereof some recommendations for improvement good law in this realm.

The thesis considers legal structure of an organizational legal form of financial institutions as a legal mechanism for reconciling economic and legal interests of the participants to financial services market. Economic and legal characteristic of the financial services market is provided; functional economic and legal system requirements for the participants of this market are disclosed; organizational legal form as a concept of commercial law is examined. Also the author pays attention to general and specific functional requirements imposed on organizational legal forms of financial institutions and analyses special features of organizational legal forms of some particular types of financial institutions, namely: credit union, collective investment scheme (corporative and mutual investment funds), asset management company, and non-governmental pension fund. The thesis contains suggestions for improvement of good law, in particular the following Laws of Ukraine: “On Collective Investment Institutions”, “On cooperation”, “On Joint stock Companies”, and “On Credit Unions”.

Keywords: financial services market, financial institution, basic and modified organizational legal form of legal entity, quasi-business-entity, economic and legal requirements, functional legal means for meeting basic needs of founders and members of legal entities.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук
доцент Бойчук Р.П.

Підписано до друку 20.12.2016. Формат 60x90 1/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк.0,7. Облік.-вид. арк.0,9
Тираж 100 прим. Зам. №1622.

Друкарня
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77